

TONI MORRISON'IN SEVİLEN (BELOVED) ADLI ROMANINDA ANİMA VE ANİMUS İLKÖRNEKLERİ

Ayla OĞUZ*

Özet : Bu çalışma Jung eleştirisi ışığında Toni Morrison'ın **Sevilen (Beloved)** adlı romanına ilkörneksel bir yaklaşımdır. Jung'a göre 'ortak bilinçdışı' insanlığın bilgi deposudur ve bu bilgi nesilden nesile aktarılır. İlkörnekler ortak bilinçdışının içerikleridir.

Persona, gölge, ben, anima – animus Sevilen'de karşılaştığımız Jung'cu kalıplardır. Jung, her birimizin hem biyolojik hem ruhsal anlamda karşı cinsin özelliklerine sahip olduğumuzu ileri sürer. Anima erkek ruhunun kadınsı tarafıdır; animus ise kadın ruhunun erkeksi tarafıdır. Toni Morrison **Sevilen**'de bu ilkörneği hünerle kullanır.

Anahtar Kelimeler : İlkörnek, Anima, Animus, Jung

I. Kuramsal Açıdan İlkörnek

Geçmişte yasal yaptırımlar gibi kullanılan mitler 17 ve 18. yüzyıllarda tarihle ilintili olarak değerlendirilmişlerdir. 19. yüzyılda ise mitlerin insan dili ve düşüncesinden ortaya çıktığı gerçeği kabul edilmiştir. İlkel insanlar doğa olaylarını akılla açıklayamadıklarından yeryüzünde birtakım doğa üstü varlıkların olduğuna inandılar. Farklı coğrafyaların, değişik kültürlerinde söylenegelmiş mitlerin özünde ilkörnekler vardır. Yirminci yüzyılda gelişen eleştirel yaklaşımlar arasında sayılan ilkörneksel eleştiri incelememizin temelini oluşturmaktadır. İnceleyeceğimiz konu Jung'a göre anima ve animus ilkörneğinin Toni Morrison'ın **Sevilen (Beloved)** adlı romanına yansımaları ile sınırlıdır. İlkörnek teriminin kökeni Plato'ya kadar uzanır. 'Arche' özgün, 'typos' biçim anlamına gelir (Wheelright, 1962:111). Fakat bu kavram Analitik Psikoloji'nin kurucusu olan Carl Gustav Jung (1875-1961)'un çalışmaları sayesinde yirminci yüzyıl edebiyat teori ve eleştirisinde kullanılabilirlik kazanmıştır.

Mitolojiye dayalı ilkörneksel eleştirinin temeli Carl Jung'un "Ortak Bilinçdışı" kavramına dayanmaktadır (Kantarcıoğlu, 1993:220). Freud'un 'kişisel bilinçdışı' kavramını geliştiren Jung, "The Archetypes of The Collective Unconscious" adlı makalesinde insan ruhunda bütün insanlığın tecrübesini taşıyan ortak bir bilinçdışının bulunduğunu ifade eder. Jung'a göre bireysel bir bilinçdışının varlığı kaçınılmazdır. Fakat yüzeyde kalan bireysel bilinçdışının temelinde insanın doğasında var olan, doğuştan gelen ortak bilinçdışı uzanır. Bu durum şu şekilde örneklendirilebilir:

* Arş.Gör., Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Ens., İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD

Bir ada düşünelim: Adanın suyun yüzünde görülen bölümüne bilinç diyelim, suyun altında kalan bölümü kişisel bilinçdışı, yeryüzüne oturan tabanı ise ortak bilinçdışı olsun. Bilincin ortasına ben oturur. Bilincin öznesidir. Bilinç ruh içeriğinin ben ile ilişkisini sürdüren işlev ya da eylemdir (Jung, 1997a:33).

Görüldüğü gibi, Jung ruhu üç bölüme ayırır: Ego (ben), kişisel bilinçdışı, ortak bilinçdışı. Jung egoyu bilinçli zihinle bir tutar. Kişisel bilinçdışı ise görünürde bilinçli olmayan herhangi bir şeyi kapsar ya da kapsamaz. Kişisel bilinçdışı aslında hiçbir zaman unutmadığımız fakat unutmak istediğimiz anılarla doludur. Bilinç ile bilinç dışı arasında yer alan ego her iki alana da uzanır. Unutulmuş, bastırılmış, düşünülüp duyumsanmış nesnelere içeren kişisel bilinçdışı, içeriğinden her zaman yararlanabileceğimiz bir hazineye benzer. Bu içerik istenildiğinde ve gereksinim duyulduğunda bilinç yüzeyine çıkartılabilir. Kişisel algıların yer almadığı ortak bilinçdışı ise bütün evrenin ortak ruhunu içerir. İnsanların toplumsal, ırksal ve zamansal farklılıklarını göz ardı ederek, evrensel durumlara ve olaylara verdiği ortak tepkilere ait kalıp, motif veya imgelerden oluşan zengin bir birikimdir. Ortak bilinçdışı insanlığın evrimsel gelişiminin izlerini koruyarak daha önceki nesillerin deneyimlerini bir araya getirir ve aktarır. Bu nedenle kişisel bilinçdışından farklı ve kapsamlı bir işleve sahiptir. “Ortak bilinçdışı, her bireyin beyninde yeniden doğan evrenin bütün ruhsal kalıtımını içerir” (Jung, 1997a:44).

Bu birikimdeki içerikler ilkörnekseldir. *Ortak bilinçdışının içerikleri ilkörnekler olarak bilinir* (Jung, 1989:4). İlkörnekler tüm insanlıkta bulunan ortak ruhsal yapılardır. Jung, ilkörneklere insanlığın ortak davranış biçimlerini başlatma, kontrol etme ve yönlendirme kapasitesine sahip merkezler olarak görmüştür. Jung’çu kuram aklın boş bir levha (tabula rasa) olmadığını, zihinde ilkörneksel bir yapının da var olduğunu ileri sürer (Eliot, 1992:182). Jung önceleri ilkörneksel imgeler üzerinde odaklanırken daha sonra duygusal kalıpları ve belli davranış türlerine olan eğilimleri incelemiştir. Bu çalışma sonunda ilkörneklere ikiye ayırır: İlkörnekler ve ilksel imgeler. İlksel imge kalıtımla aktarılan düşünce ve imgelerden çok, ilk olasılıkları ifade eder. Bunlar son derece ilksel bir yapısal görüntüye sahip olduğundan anlaşılması hiç de kolay değildir. Zaten Jung da ilksel imgelerin ‘görünmez bir ruhsal faktör’ olduğunu söyler. Bu ilksel düşünce, yaşamı, deneyimi, imge ve fantaziyi evrensel anlamda algılamada kolaylık sağlar. İlkörneksel imge ise bilinçli ego tarafından belli bir oranda tanınmış bir ilksel imge olup, içeriğini bilincin deneyimine ait unsurlar oluşturur. Bu durumda deneyimlerin çokluğuyla ilkörneklere çeşitliliği arasında bir doğru orantı vardır (Eliot, 1992:183-184)

Jung’un önemle üzerinde durduğu ilkörnekler gölge, persona, self, anima – animus dörtlüsünden oluşmaktadır. Bu ilkörnekler kişilik içindeki farklı bölümleri biçimlendirirler. Gölge, insanın kendi kişiliğindeki varlığını

kabullenmeyip, başkalarına yansıttığı ruhsal durumun kişilik bulmuş halidir. Ben ile dış dünya arasında aracılık eden persona ise kişinin sosyal imgesinin yansımasıdır. Self (benlik, ego), “bütünlüğü ve durağanlığı” (Jung, 1997b:14) sağlayarak benliğin olgunluğa erişmesini anlatır. Bunlardan anima ve animus potansiyel olarak ortak bilinçdışımızla iletişimimizi sağlayan önemli bir ilkörnektir. Anima ve animus farklı kavramları simgelerler. Anima ruhu, animus düşünceyi temsil eder. Personanın kadınsı veya erkeksi görüntüler yansıtan bölümü anima ve animus olarak adlandırılır. Jung’a göre; karşı cinse ait ilkörnekte kadınlarda animus, erkeklerde ise animadır. Anima erkeklerin ortak bilinçdışında sunulan kadınsı taraf olarak tanımlanır. Anima imgesi derin bir duygusallıkla ve yaşamın gücüyle eşanlamlıdır. A. Stevans bu durumu şöyle açıklıyor:

Her erkek kendi içinde salt bu veya şu kadına ait olmayan ebedi bir kadın tasviri, belirli bir kadınlık imgesi taşır. Bu tasvir temelde bilinçdışıdır. Ve başlangıçtan beri var olan kaynağın kalıtsal bir faktörüdür. Kadın eril bir unsurla dengelenir ve bu açıdan kadının bilinçdışı deyim yerindeyse eril bir damgayaya sahiptir.(Stevans, 1999:64)

İnsanlar için toplumda gösterdikleri kadın ve erkek rolleri fiziksel tercihlerle belirginleşir. Jung, Freud, Adler gibi bilim adamları insanların doğal olarak çift cinsiyetli olduğunu ileri sürerler. İnsanın henüz bir fetüsken cinselliğinin farkına varamaması ancak hormonların etkisiyle gerçek cinsel kimliğini edinmesi bu durum için çarpıcı bir örnektir. Çocuklar da yine bu anlamda masumdurlar. Çünkü toplumda henüz cinsel kimlikleriyle tam bir erkek veya kadın olarak kabul görmezler. Anima ve animus aynı zamanda bir aşk ilkörneğidir. Eski bir Yunan mitolojisine göre insanın diğer yarısını ararken aslında karşı cinste bulduğunu sandığı şey, kendilerinin anima ya da animus ilkörneğini dolduran bir kişiliktir. Burada karşılaştığımız şey içimizdeki karşıtlıklardır. Erkekler animalarıyla, kadınlar animuslarıyla karşılaşır. Karşıt cinsin etkileşimi, insanları çocukluk çağlarından başlayarak etkisi altına alır. F. Fordham bunu şöyle açıklar:

Annenin oğlan çocuk için anima imgesinin ilk taşıyıcısı olması gibi, baba da kız çocuk için animus imgesini biçimlendirir. Bu imgenin kızın aklında derin ve büyüleyici bir etkisi olduğu görülmektedir. Öyle ki yaşamının ileriki dönemlerinde bile kız kendi adına düşünmek ve hareket etmek yerine, sürekli olarak babasının ağzından konuşmakta ve işlerini babasının yaptığı gibi yapmaktadır. (Fordham, 1997:70)

Kadın ve erkeğe yüklenmiş beklentiler geleneksel olan pek çok ayrıntıyı gerektirir. Bu geleneksel beklentilerin kalıntılarına günümüzde de rastlamak çoğunlukla mümkündür. Kadınlardan şefkat, bakıp beslemeleri ve daha az saldırgan olmaları beklenir. Erkekler ise gücü ve duygusallığa kapalılığı temsil ederler. Jung, kadın ve erkek imgelerini bu şekilde ayırırken, aslında insanın mevcut potansiyelinin tümünü kullanmadığını vurgulamak ister.

II. Sevilen’de Anima-Animus İlkörnekleri

Jung’un bakış açısından **Sevilen**’i incelediğimizde karşımıza çıkan pek çok ilkörneğin yanısıra anima ve animus ilkörneğinin belirgin yansımaları görmekteyiz. İfade edildiği gibi anima ve animus kadında ve erkekte karşıt şekilde yer almaktadır. Romanda özellikle Paul D tiplemesinde baskın olarak animaya rastlanmaktadır. Jung’a göre;

Anima, o ana kadar bilinçli yaşamdan uzak tutulmuş eğilimler ve içindeki unsurlarla birlikte bilinçdışını temsil etmektedir. Bunlar bir takım gerçek veya zahiri sebepler yüzünden dışlanmışlardır. Bazıları ortadan kaldırılmış, bazıları geri itilmiştir. (Jung, 1997a:293)

Paul D, Sethe’nin hayatına hiç ummadığı bir zamanda yeniden eklenmiş, yaşantısında derin izler bırakan Tatlı Yuva üyelerinden bir köledir. Paul D, Sethe’yi neredeyse yirmi yıllık bir yürüyüşün sonunda bulmuştur. Sethe onunla evini ve hatta yatağını paylaşmıştır. Paul D duygusal olarak kadınların yakınlık kurabilecekleri türden bir erkektir. Aslında her kadın ve erkek doğada yarıdır. Ve diğer yarısını arar. Bu diğer yarıda bazen biraz kadınsılık, bazen de erkeksilik olabilir. Jung’a göre; *Kendilerini ayırtmamış huzursuz erkekler görürüz, coşkuların oynacağı olur. Animusun musallat olduğu kadınsa inatçı, ukaladır; erkek gibi tepki gösterir; bu tepkiler içgüdülere dayanmazlar (Jung, 1997a:72)*. Bu açıdan bakıldığında Paul D’de de kadınların duyarlılıklarını anlayabilen bir hal vardır. Onların duyarlılıklarını anlayabilmesi onlar gibi hissedebilmesi gerçeğini de ortaya çıkarır. Kadınlar neredeyse en mahrem düşüncelerini onunla rahatça paylaşabilirler. O, kadınların bulunduğu her ortama rahatça girebilmektedir.

Bunun için en küçük bir çaba harcamamasına karşın bir eve rahatça giren ve oradaki kadınları ağlatan bir erkek olup çıkmıştı. Onun sayesinde, onun karşısında ağlayabiliyorlardı. Halinde, tavrında güven veren bir şey vardı. Kadınlar ona bakıyor ve ağlamak istiyorlardı –ona göğüslerinin, dizlerinin sancıldığını söylemek. Güçlü kadınlar, bilge kadınlar onu görüyor ve bir tek birbirlerine açtıkları şeyleri ona söylüyorlardı. (29)

Paul D kendisindeki bu ayrımın farkında olan bir erkektir. Diğerlerinden ayrı olarak çabuk kızan, çabuk kırılan duygusal bir yapıya sahiptir:

Ev bastığını düşündü; çabuk kızan, çabuk kırılan erkeklere, bir kadının evi tarafından kısıktırak bağlandığını hisseden, haykırmak, bir şey kırmak ya da alıp başını gitmek isteyen erkeklere arada bir olurdu bu. Bu halleri çok iyi bilirdi, pek çok kez hissetmişti. (137)

Kızını öldürdükten sonra yıllarca kendini duygulara kapatmış olan Sethe'nin duygu dünyası onun varlığıyla yeniden canlanır. Çünkü Paul D Sethe'nin çok eskiden Tatlı Yuva'dan tanıdığı birisi olarak sürekli unutmaya çalıştığı acı ve işkence dolu bir yaşamın hatırlatıcısıdır. Sethe'nin gizli ceennemini bilinçaltından yüzeye çıkarır:

Bunun sorumlusu erkekti. Duygular onun varlığıyla ortaya çıkmıştı. Her şey aslına döndü:Kasvet, kasvetli göründü; sıcak yaktı. Pencereelerde ansızın manzaralar belirdi. Onun (Paul D) şarkı söyleyen bir erkek olduğunu bilmiyor muydun? (55)

Paul D, yaşamı boyunca hiçbir kadına kötü davranmadığını söyler. Yapı olarak buna uygun değildir. Her kadının içinde erkeksi bir eğilim olduğu gibi her erkekte de kadınsı bir eğilimin varlığından söz eden Jung bu durumu şöyle açıklar:

Her erkek, içinde sonsuzca var olan bir kadın imgesi taşır; bu belli bir kadının imgesi değildir. Gerçekte bilinçdışındadır bu imge; erkeğin canlı olarak sistemine kazılmış, ilksel kaynaklı, kalıtsal bir etkidir; kadınsı olanın, bütün yaşantılarının damgası, ya da arketipidir; kadının erkek üzerinde bıraktığı tüm izlenimlerin birikimidir. (Jung, 1997a:404)

Karakter olarak kadınsı duyarlılıklara sahip olan Paul D tipik bir anima örneğidir.

Animus örneğine ise Sethe'de rastlanmaktadır. Sethe, doğasında varolan eril bir güce sahiptir. Hükmedebilir. Onun otoriter yapısı ancak Sevilen'in insan şeklinde 124'e gelmesiyle değişir. Sethe, bir kadın köle olarak Tatlı Yuva'dan kaçmayı başarmış ve zorluklara tek başına katlanmış, çilekeş bir kadındır. Çocuğunu (Sevilen'i) köleliğe geri iade etmemek için onun boynunu kesmeye tek başına karar vermiştir. Anne olarak da otoriterdir. Ancak onun bu özelliği Sevilen'in onun suçluluk duygusunu kemirmesi ve ondan intikam almak için yaptığı eziyetlerle son bulur. Sethe içindeki bu erkeğe yaraşır gücü

animusuna borçludur. Tatlı Yuva'da öğretmen ve yeğenleri ile geçirdikleri günler Sethe için korkunç günlerdir. Öğretmenin yeğenleri onun sütünü sağlamış, sırtında ağacı andıran derin bir yaranın oluşmasına neden olmuşlardır. O zaman çok güçlü olduklarına inanan yeğenlerden bir tanesi Sethe'nin kızının boğazını kesişini izlerken aynı güveni hissedemez:

Kardeşinin sıkıca tuttuğu kadının sütünü sağan yeğen, şimdi, aynı kadının karşısında titrediğinin farkında değildi. Dayısı onu böyle bir sarsıntıya karşı uyarmıştı, ama uyarı işe yaramamıştı. Kadın bunu neden yapmıştı? Sırf dayak yediği için mi? (174)

Sethe de kendi gücünün farkındadır. Kocasının yapamadığını kendisi yapmıştır. Çocuklarını Tatlı Yuva'dan kaçırabilmiştir:

Halle olsun olmasın bebeklerimi mısır tarlasına götürdüm. Tanrım. Sonra kadının sorduğunu duydum: Başka var mı? Bilmiyorum, dedim. Bütün gece buradaydım, dedi, daha fazla bekleyemem. Onu kandırmaya çalıştım. Hayır, yapamam, dedi. Hadi. Hoo! Görünürde hiç erkek yoktu. Oğlanlar korkmuştu. Sen sırtımda uyuyordun. Denver karnımda uyuyordu. Kendimi ikiye yarılmış gibi hissediyordum. Kadına sizi alıp götürmesini söyledim; ben geri dönmek zorundaydım. (230)

Bu sözler, Sethe'nin zor kararları tek başına verebilen, risk almaktan korkmayan yapıda bir kadın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum Sethe'nin animusu ile gerçek anlamda özdeşleştiğinin göstergesidir.

Sonuç olarak ilkörneğin insanların davranış biçimlerini etkileyen, şekillendiren doğal etmenler olduğu görülmektedir. İçerdikleri güçten ötürü insanların olaylar karşısında tepkilerini belirleyemedikleri anlarında devreye girerek sorun çözücü bir sistem haline gelirler. Bu noktadan hareketle Paul D ve Sethe'nin karakterlerinde ortaya çıkan anima ve animus ilkörneğinin de bu işleve sahip olduğu görülmektedir. Çünkü Sethe'nin çocuklarını öldürme girişimi, bulabildiği en son çözümdür ve Sevilen'in boğazını keserek kısmen de olsa çocuklarından birisini kölelikten kurtarabilmiştir. Bu ani ve erkeksi tepkiyi vermesine neden olan güç onun animusudur. Sethe'nin unutmayı tercih ettiği geçmişiyle yüzleşmesine neden olan Paul D ise ona farklı bir yürek sunar. Sethe'nin taşlaşmış yüreğinin karşısında; kadifemsi yumuşaklıkta duygulu bir erkek yüreği. Paul D yaşam karşısındaki güçsüzlüğünü ve ezilmişliğini animusuyla ön plana çıkarır. Ve kadınların nazarında onlara huzur veren, sırlarını rahatlıkla paylaşılabilirleri birisi olup çıkar. Bu anlamda anima ve animusun Paul D ve Sethe'nin karakterlerinde ruhsal bütünlüğü sağlayarak kişiliğin göz ardı edilmiş yönlerinin uzlaşmasına olanak tanıdığı ortaya çıkmaktadır.

Abstract : This study is an archetypal approach to Tony Morrison's novel, **Beloved (Sevilen)** in the light of Jungian criticism. According to Jung, 'collective unconscious' is the knowledge store of mankind and this knowledge is transformed from one generation to other. Archetypes are the contents of collective unconscious.

Persona, shadow, self, anima-animus are all Jungian patterns that we meet in **Beloved**. In this article, we tried to examine how anima and animus archetypes are represented in the characters in the novel. Jung asserts that each of us has aspects of the opposite sex both in biological and psychological terms. The anima is the feminine side of the male psyche and the animus is the masculine side of the female psyche. Toni Morrison skilfully uses these archetypes in her characters in **Beloved**.

Key Words: Archetype , Anima, Animus, Jung

Kaynakça

- Wheelright, Philip. *Metaphor And Reality*, Bloomington, Indiana University Press, 1962
- Kantarcioglu, Sevim. *Edebiyat Akımları ve Temel Metinler*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1993
- Jung, C. G. *Analitik Psikoloji*, (Çev. Ender Gürol), İstanbul, Payel Yayınevi, 1997a
- Jung, C. G. *The Archetypes And The Collective Unconscious*, Ed. R. F. C. Hull, Princeton University Press, 1989
- Eliot, T.S. *Jungian Literary Criticism*, Ed. Richard S. Sugs, Evanston – Illinois, Northwestern University Press, 1992
- Jung, C. G. *Din Ve Psikoloji*, (Çev. Cengiz Şişman), İstanbul, İnsan Yayınları, 1997b
- Stevens, Andre. *Jung*, çevr., Ayda Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999
- Fordham, Frieda. *Jung Psikolojisi*, (Çev. Aslan Yalçınar), İstanbul, Say Yayınları, 1997
- Morrison, Toni. *Sevilen*, (Çev. Püren Özgüren), İstanbul, Can yayınları, 2000